

Isaac Deutscher

Maoismen – dess ursprung och idé¹

1964

1

Vad står maoismen för? Vad innebär den som politisk idé och strömning inom den samtida kommunismen? Behovet av att skapa klarhet i dessa frågor har blivit alltmer tvingande, eftersom maoismen nu öppet strävar efter att vinna internationellt erkännande i konkurrens med andra kommunistiska idéföreställningar. Likväl har maoismen existerat som en egen riktning redan innan man kom med i denna tävlan; den var sedan cirka 30 år den dominerande riktningen inom den kinesiska 'kommunismen'. Det var under dess flagg som huvudstyrkorna i den kinesiska revolutionen drog ut i den moderna historiens mest långdragna inbördeskrig. Man vann sin seger 1949, åstadkom den största bräckan i världskapitalismen sedan oktoberrevolutionen, och man hjälpte Sovjetunionen ur dess isolering. Det är knappast att förvånas över att maoismen överskrider sina nationella gränser åtminstone politiskt, och att man gör anspråk på världens uppmärksamhet för sina idéer. Vad som förvånar är att man inte gjort detta tidigare och att man så länge slutit sig inom den nationella erfarenhetens ramar.

Maoismen står i detta hänseende i skarp motsats till leninismen. Den senare existerade också till en början som en rent rysk idéströmning, men inte särskilt länge. Efter att den andra internationalen kollapsat 1915 var Lenin redan centralfiguren i rörelsen för en tredje international, dess introduktör och inspiratör – bolsjevismen var då, som falang inom det ryska socialdemokratiska partiet, inte mycket äldre än ett decennium. Dessförinnan hade bolsjevikerna, liksom andra ryska socialister, levat intensivt mitt uppe i den internationella marxismens frågeställningar, insupit all dess erfarenhet, deltagit i dess meningsutbyten och känt sig knuten till den av den intellektuella, moraliska och politiska solidariteten. Maoismen var i begynnelsen bolsjevismens jämlike i revolutionär vitalitet och dynamik, men skilde sig från den genom sitt relativt begränsade synfält och sin brist på direkta kontakter med de kritiska strömningarna inom den samtida marxismen. Man tvekar innan man säger det, men det är ändå sant att den kinesiska revolutionen – trots att den är den största revolutionen i historien i sitt slag – gjordes under ledning av ett av de mest provinsialt och "insulärt" lagda revolutionära partierna. Denna paradox ger en ändå skarpare bakgrund åt revolutionens egen inneboende kraft.

Hur låter sig den paradoxen förklaras? En historiker lägger först märke till den totala frånvaron av något socialistisk-marxistiskt inflytande i Kina före 1917.² Alltsedan mitten av 1800-talet, sedan opiumkriget och taipingupproret, över boxarupproret och fram till manchudynastiens störtande 1911, hade Kina jäst av antiimperialism och bonderevolter. Men alla rörelser och hemliga sällskap som var inblandade i resningarna och upproren var traditionella till sin typ och utgick från åldrade religiösa föreställningar. Inte ens borgerlig liberalism eller radika-

¹ Skriven för *Socialist Register* och *Les Temps Modernes* 1964.

Lägg märke till artikeln var skriven innan kulturrevolutionen och innan Kina kom på vänskaplig fot med USA. I artikeln används den gamla transkriberingen av kinesiska namn, men jag har i de flesta fall angett den moderna stavningen inom hakparentes första gången ett namn förekommer.

I en bilaga återges 2 kompletterande texter: ett utdrag ur en Deutscher-artikel som rör konflikten Kina-Sovjet, samt ett kommenterat utdrag ur det program som antogs vid kommunistpartiets 1:a kongress – *Red ann*

² Den första kinesiska översättningen av det kommunistiska manifestet kom inte förrän 1920. Det var då som Mao, vid tjugosju års ålder, läste manifestet för första gången. Året innan vallfärdade han fortfarande som pilgrim till Konfucius' grav, även om han inte var en troende.

lism hade förmått passera den kinesiska muren vid ingången av detta århundrade. Först 1905 formulerade Sun Yat-sen sitt republikanska program. Vid det laget hade redan Sen Katayama, som var den japanska arbetarrörelsens berömde talesman i den socialistiska internationalen, offentligt bekänt sig till marxismen. I Ryssland hade intåget av västliga socialistiska idéer börjat redan vid mitten av artonhundratalet och allt sedan dess hade marxismen fångat sinnen hos alla revolutionärer, populisterna och socialdemokraterna. Som Lenin uttryckte det: bolsjevismen vilade på flera ryska revolutionära generationers axlar, generationer som andats luften av europeisk filosofi och socialism. Den kinesiska kommunismen hade inget sådant förflutet. Den arkaiska strukturen i det kinesiska samhället och den djupt rotade självtillräckligheten i dess kulturella traditioner gjorde det oemottagligt för alla försök att påverka det med europeiska ideologier. Den västliga imperialismen lyckades försvaga den traditionen och strukturen, men var oförmögen att befrukta de kinesiska sinnen med någon levande, befriande idé. Det var först den revolutionära explosionen i det intelligande, ändå så avlägsna Ryssland, som skakade den ofantliga nationen ur dess sömn. Marxismen fann en väg till Kina via Ryssland. Den fantastiska snabbheten varmed den gjorde detta efter 1917 och den styrka med vilken den slog rot i den kinesiska jorden är den mest överväldigande illustrationen till ”lagen om den sammansatta utvecklingen”; här ser vi en av de mest ålderdomliga nationerna ta till sig den mest moderna revolutionära doktrinen, det senaste revolutionära budskapet och omsätta det i handling. I avsaknad av något inhemskt, marxistiskt förflutet, härstammas den kinesiska kommunismen i rakt nedstigande led från bolsjevismen. Mao står på Lenins skuldror.³

Att marxismen skulle nå fram till Kina så sent och i form av bolsjevismen, berodde på två faktorer: det första världskriget, som framhävde och fördjupade motsättningarna i den västliga imperialismen, diskrediterade den i Östs ögon och intensifierade den socio-politiska oron i Kina, gjorde Kina ”moget” för en revolution och i högsta grad mottagligt för revolutionära idéer, medan leninismen hade, med sin ursprungliga, kraftiga tonvikt på antiimperialismen och jordfrågorna, för första gången i historien gjort marxismen direkt och omedelbart tillämpbar för de koloniala och halvkoloniala folkens behov och strävanden. På sätt och vis måste Kina ”hoppa över” den förbolsjevistiska fasen av marxismen för att bli i stånd att alls kunna ta emot marxismen.

Ändå var inflytandet i Kina från den rena, outspädda leninismen mycket kortvarigt. Det varade bara under de första åren av tjugotalet fram till 1925, då den ”nationella” revolutionen inleddes. Bara en mycket liten elit inom den radikala intelligentsian bekantade sig med leninismens program och anslöt sig till det. Vid det kinesiska kommunistpartiets konstituerande kongress 1921 var bara tolv delegater närvarande – Mao Tse-tung [Mao Zedong] var en av dem – och de representerade totalt 75 medlemmar!⁴ Under den andra kongressen året därpå talade samma apostoliska antal delegater för en kader på 123 medlemmar. Ännu i början av 1925, strax innan kommunisterna kom att åter finna sig själva i spetsen för åtskilliga upproriska miljoner, hade de inte fler än 900 medlemmar.⁵ De grundläggande leninistiska idéerna lämnade djup intryck hos dessa första kommunistiska propagandacirklar. Det spelade ingen roll hur den staliniserade Komintern senare försökte förvrida huvudet på den kinesiska

³ Här kan man dra en parallell mellan marxismens framgångar och revolutionen i Europa och Asien. På samma sätt som marxismen vann sitt första större inflytande i det industrialiserade Tyskland, fann det sina första betydelsefulla anhängare i Asien i det industrialiserade Japan, ”Fjärran Österns Preussen”. Men i inget av dessa två ”framskridna” länder, kom marxismen längre än till propaganda och agitation. På båda kontinenterna tillkom det de stora, ”efterblivna” nationerna att sätta revolutionen i verket.

⁴ Om denna kongress, se Bilaga nedan – *Red ann*

⁵ Ho Kan-chih: ”A History of the Modern Chinese Revolution” (Peking, 1959) sid. 40, 45, 63, 84.

kommunismen; det leninistiska fröet överlevde, växte och övergick i maoismen.

Leninismen erbjöd sina kinesiska lärjungar ett par få och enkla sanningar, snarare än en klart utmejslad strategi eller exakta taktiska föreskrifter. Den lärde att Kina endast kunde vinna sin frigörelse genom en revolution underifrån, och den måste de arbeta för outtröttligt, ihärdigt och hoppfullt, precis som bolsjevikerna hade arbetat på sin. Den lärde också att de måste misstro varje borgerlig reformism och inte hoppas på något samförstånd med någon av de makter som höll Kina i förtryck; att de borde slå sig samman med de patriotiska delarna av den kinesiska bourgeoisin mot dessa makter, men hysa misstro emot varje tillfällig borgerlig allierad och alltid vara beredda på deras förräderi; att de kinesiska kommunisterna måste söka stöd hos de utblottade bondemassorna och osvikligt stå på deras sida i kampen mot krigsherrarna och penningutlånarna; att Kinas lilla arbetarklass var den enda alltigenom revolutionära och potentiellt dynamiska kraften i samhället, den enda som var i stånd att utöva ledarskap ("hegemoni") i nationens befrielsekamp; att Kinas "borgerligt-demokratiska" revolution var ett led i en "oavbruten" eller "permanent" revolution, ett led i en global omvälvning, där socialismen ofrånkomligt skulle avlösa imperialismen, kapitalismen, feodalismen och varje arkaisk asiatisk form av samhälle; att de förtryckta folken i Öst skulle förlita sig på solidariteten från Sovjetunionen och de arbetande klasserna i Väst; att kommunistpartiet, som agerade som rörelsens förtrupp, aldrig fick förlora kontakten med massan av arbetare och bönder, trots att de alltid skulle ligga framför dem; och slutligen att de såväl politiskt som organisatoriskt vaksamt måste värna om partiets absoluta oberoende gentemot alla andra partier.⁶ Detta var den kvintessens av leninism som de fåtaliga kommunistiska pionjärerna i Kina hade lärt sig innan revolutionen 1925-27.

Vad maoismen beträffar, så var detta ännu tiden för dess "förhistoria". Det var först under revolutionen som maoismen började göra sig påmind, och den utformade sig till en speciell riktning inom kommunismen enbart som en konsekvens av revolutionens nederlag. Den "förhistoriska" perioden är inte desto mindre av stor betydelse, eftersom några av de erfarenheter maoismen drog av den leninistiska läran kom att ingå som en fast beståndsdel i dess politiska profil, även om de kom att bli överskuggade av andra ideologiska element.

2

Nästa avgörande påverkan var själva revolutionen och den traumatiska chocken efter nederlaget. Under åren 1925-32 detonerade alla de nationella och internationella motsättningar som dittills hade plågat Kina, och explosionen skedde med en häpnadsväckande häftighet, bredd och styrka. Samtliga sociala klasser – och alla inblandade krafter – uppförde sig så som leninismen förutspådde. Men det mest uppseendeväckande inslaget – som också återfanns i nästa kinesiska revolution och därför lätt glöms eller förbises – var uppenbarandet av den utomordentliga politiska dynamik som den lilla kinesiska arbetarklassen besatt.⁷ Revolutionens huvudsakliga knutpunkter var de industriella och kommersiella städerna längs kinesiska

⁶ Den kommunistiska internationalens andra kongress uppehöll sig, 1920, särskilt vid problemen kring de koloniala och halvkoloniala länderna. Lenin var den främste att lägga fram teserna och resolutionerna i dessa ämnen. Se Lenin, "Sotjinenja" (Moskva 1963), vol. 41.

⁷ Mao anger antalet kinesiska industriarbetare, verksamma i storindustriella företag, till två miljoner. Det finns omkring tio miljoner kulier. Mao Tse-tung, "Izbranje proizvedenija" (Moskva 1952), vol. I, sid. 24-5. Mao förklarar arbetarnas avgörande roll i revolutionen med att de i så hög utsträckning är koncentrerade till de stora fabrikerna, deras utomordentligt pressande villkor och enorma kampvilja. Ryssland hade inte mer än tre miljoner arbetare i den moderna industrin vid tidpunkten för revolutionen, och Trotskij förklarar deras avgörande betydelse på ungefär samma sätt.

kusten, i synnerhet Kanton i och Shanghai. De mest aktiva organisationerna var fackföreningarna (som hade blivit stora massrörelser nästan över en enda natt). Generalstrejker, stora gatudemonstrationer och arbetaruppror utgjorde de viktigaste inslagen och revolutionära vändpunkterna så länge revolutionen befann sig på frammarsch. Omvälvningen ute på landsbygden, som hade större bredd och djup, var betydligt långsammare i starten, uppsplittrad över enorma arealer och ojämn i takt och styrka. På det nationella planet gav den genklang åt proletariats aktioner i städerna, men kunde inte påverka händelseutvecklingen lika direkt och dramatiskt som dessa. Det kan inte nog understrykas att den kinesiska arbetarklassen under 1925-27 visade prov på precis samma kraftfullhet, politiska initiativförmåga och ledaregenskaper som Rysslands arbetare hade gjort 1905. För Kina var dessa år vad åren 1905-06 hade varit för Ryssland – en allmän repetition inför revolutionen, dock med den skillnaden att det revolutionära partiet i Kina drog lärdomar av repetitionen, helt skilda från dem man dragit i Ryssland. Detta faktum, i kombination med vissa andra objektiva faktorer som vi återkommer till, skulle också komma att återspegla sig i skillnaden mellan det socio-politiska mönstret i Kina 1949 och Ryssland 1917.

Vid tidpunkten för den kinesiska ”repetitionen” var det officiella Moskva redan i färd med att ompröva sina egna stora förhoppningar och internationella revolutionära förväntningar från Lenins dagar – man hade just proklamerat doktrinen om ”socialism i ett land”. De stalinistiska och bucharinistiska fraktionerna, som ännu utövade makten gemensamt, var skeptiska till den kinesiska kommunismens möjligheter, rädda för internationella ”komplikationer” och besluta att sätta säkerheten i första rummet. För att undvika att utmana västmakterna och att komma i motsättning till den kinesiska bourgeoisin, erkände Stalin och Bucharin Kuomintang [Guomindang] som den berättigade företrädaren för revolutionen, odlade vänskapen med Chiang Kai-shek, talade om nödvändigheten av ett ”block av fyra klasser” i Kina och instruerade kommunistpartiet att upp i Kuomintang och underordna sig dess ledarskap och disciplin. Ideologiskt motiverades detta med att den kinesiska revolutionen var borgerlig till sin karaktär och måste hållas inom gränserna för en borgerlig revolution. Någon proletariats diktatur stod således inte på dagordningen – endast ”arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur”, en vag och självmotsägande slogan som Lenin hade uttalat 1905, när han alltjämt var av den uppfattningen att den ryska revolutionen bara kunde vara ”borgerligt-demokratisk”.

För att följa den linjen måste de kinesiska kommunisterna överge praktiskt taget varenda princip som Moskva strax dessförinnan hade inpräntat i dem. Som parti tvingades de avstå sin oavhängighet och rörelsefrihet. I handling, om än inte i ord, måste de uppge sina förväntningar på proletärt ledarskap och i stället acceptera ett borgerligt. De måste lita på sina borgerliga allierade. För att få till stånd och upprätthålla detta ”block av fyra klasser” måste de kuva stridslystnaden hos arbetarna i städerna och upproriskheten hos bönderna, vilka hela tiden hotade att spränga blocket. De måste överge idén om den ständiga (eller permanenta) revolutionen, eftersom de måste ”avbryta” revolutionen så snart den tenderade att gå över gränsen för vad den borgerliga ordningen tillät, vilket den hela tiden tenderade att göra. De måste bryta den proletära-socialistiska kraften i rörelsen – eller också skulle Moskva avfärda dem som anhängare av trotskismen. ”Socialism i ett land” – i Sovjet – betydde inte socialism i Kina.⁸

På den här punkten föll den kinesiska kommunismen offer för sin egen svaghet, liksom även för Moskvas opportunism och nationella egoism. Utan någon egen marxistisk tradition att falla tillbaka på, i beråd av Moskva för inspiration, idéer och styrka för att kunna verka, efter

⁸ Se en redogörelse för dessa händelser i Deutscher: ”The Prophet Unarmed”, sid. 316-38. [sv översättning på marxistarkivet: [Den avväpnade profeten](#)]

att plötsligt, med en svindlande snabbhet finna sig vara upphöjda till ledarskapet över miljoner människor i revolt från att ha levt undanskymd som en liten propagandagrupp, i avsaknad av politisk erfarenhet och självförtroende, bombarderade av en oändlig ström av kategoriska befallningar, instruktioner och protester från Moskva, hänvisade till övertalningar, hot och politisk utpressning från Stalins och Kominterns utsända på platsen, förbryllade och villrådigas, så gav den kinesiska kommunismens pionjärer till sist upp. Då de hade inhämtat all sin leninism ifrån Moskva, kunde de inte förmå sig till att säga, eller ens tänka, att Moskva hade fel då man krävde att detta skulle glömmas bort. I bästa fall kunde de ha funnit det svårt att motsvara kraven och skulle således vara i behov av kraftfulla, klara och absolut entydiga råd. Det råd de fick från Moskva var entydigt, bara i så måtto som det ålade dem att ”ligga lågt”, att frångå sitt ansvar och ge upp. De visste inte att den trotskistiska oppositionen trotsade Stalins och Bucharins ”generallinje” och att Trotskij själv motsatte sig tanken att det kinesiska partiet måste ingå i Kuomintang och acceptera dess påbud. (De hade ingen kontakt med oppositionen, och Trotskij kritiserade Stalins och Bucharins ”vänskap” med Chiang Kai-shek bakom de stängda dörrarna i politbyrån.) För kineserna var det således Stalin och Bucharin som talade för hela bolsjevismens räkning.

Det var i det ögonblicket, vid tiden för kapitulationen inför Kuomintang, som Mao först tillkännagav sitt missnöje. Hans missnöjesyttring var bara indirekt, men utifrån sina förutsättningar var den klar och kategorisk. Under senare hälften av 1925 och början av 1926 tillbringade Mao åtskillig tid i sin hemprovins Hunan, i färd med att organisera bonderevolter, och han deltog i kommunistiska aktiviteter i Kanton och Shanghai, där han representerade partiet i några av de ledande avdelningarna inom Kuomintang. Hans erfarenhet gjorde att han företog en bedömning av de sociala mönstren, i synnerhet av klasskampen på landsbygden, i två essäer (”Klasserna i det kinesiska samhället”, skriven i mars 1926, och ”En studie av bonderörelsen i Hunanprovinsen”, mars 1927). Han försökte inte att analysera Kinas sociala struktur i hela dess djup eller att kritisera den generella partilinjens, men han gjorde sina bedömningar i sådana termer att de ofrånkomligt och oundvikligt kolliderade med varje premis för partiets och Kominterns politik.

”... Det har inte förekommit en enda revolution i historien”, skrev han i mars 1926, ”som inte har lidit nederlag när dess parti ledde revolutionen in på fel väg. För att försäkra oss om att vi inte kommer att föra revolutionen längs fel väg... så måste vi lägga oss vinn om att kalla samman våra sanna vänner och slå mot våra sanna fiender. ... (vi måste kunna) skilja våra sanna vänner från våra sanna fiender.”

”De sanna vännerna” av det revolutionära proletariatet var de fattiga bönderna och de halvproletära skikten i byarna. ”De sanna fienderna” var godsägarna, storbönderna, bourgeoisin och högerflygeln inom Kuomintang. Mao registrerade dessa klassers och gruppers uppträdande med en sådan illusionslöshet och med en sådan klarsynthet och beslutsamhet, att ”blocket med de fyra klasserna”, partiets undergivenhet inför Kuomintang och tanken på en begränsning av revolutionen innanför borgerlighetens gränser, blev en enda lång rad av absurditeter i ljuset av vad han sade, ett självmord för partiet och revolutionen. Han hade ännu inte vänt sin blick från staden och ut på landsbygden, som han snart skulle komma att göra, trots att han redan nu bemötte böndernas känslor och aktioner betydligt mer lyhört och helhjärtat än arbetarrörelsens. Men han insisterade alltså i bästa leninistiska tradition på arbetarnas ledarskap i revolutionen och hans betoning detta var en följd av det faktiska förhållandet mellan arbetarna och bönderna under denna period.

I Sovjetunionen var det vid den här tiden bara trotskisterna och zinovjevisterna som begag-

nade sådant språk.⁹ Mao var något av en trotskistisk Jourdain, omedveten om vilket slags prosa han egentligen använde sig av. Hans roll inom partiet var inte tillräckligt framträdande för att Komintern skulle lägga märke till hans kätteri, men redan 1926 råkade han i gräl med den kinesiska centralkommittén och Chen Tu-hsiu [Chen Duxiu], som var partiets oomtvistade ledare och Maos egen förutvarande intellektuelle och politiske vägvisare. I ”En studie av bonderörelsen i provinsen Hunan”, som skrevs strax före Chiang Kai-sheks *coup d'état*, ventilerade Mao sitt missnöje med de ledare inom Kuomintang och de ”kamrater inom det kommunistiska partiet”, som försökte tämja bönderna och stoppa revolutionen på landsbygden. ”Detta är helt uppenbart”, förebrådde han dem,

”ett resonemang värdigt godsägarklassen ... ett kontrarevolutionärt resonemang. Inte en enda kamrat borde ta efter sådant nonsens. Om man omfattar absoluta, revolutionära åsikter och råkar ha varit ute i landet ett tag, så kan man inte annat än glädjas över att se hur flera miljoner förslavade bönder gör upp räkningen med sina främsta fiender .. Alla kamrater borde inse att vår nationella revolution fordrar en stor omvälvning på landsbygden ... och alla bör understödja omvälvningen – i annat fall kommer de att återfinna sig själva i det kontrarevolutionära lägret.”

Denna inställning kostade Mao hans plats i centralkommittén. Han återfick den ett år senare. Men hans radikala drag eller ”ålderdomliga leninism” överlevde honom och förskaffade honom anklagelsen för att vara trotskist ... trettiosex år senare.

3

Det var emellertid ur revolutionens nederlag, som maoismen fick sitt egentliga ursprung och erhöll de inslag som skilde den från andra strömningar inom kommunismen och – från leninismen.

Nederlaget förorsakade åtskillig rannsakan bland de kinesiska kommunisterna, i synnerhet sedan de hade lärt känna sanningen om den strid kring Kina som pågått i den ryska politbyrån. Flera motstridiga reaktioner på vad som skett infann sig. Chen Tu-hsiu erkände ångerfullt att han lett sitt parti fel, men urskuldade sig med att han själv (och centralkommittén), hade vilseletts av Moskva. När han i dramatiska ordalag skildrade revolutionens gång, de många påtrycknings- och utpressningsaktioner som Moskva begått mot honom, erkände han att Trotskij hade haft rätt i allt om Kina. För detta utstöttes han ur partiet, förtalad och förföljd av både Kuomintang och Komintern.¹⁰ Chen Tu-hsiu och hans vänner, som argumenterade utifrån en

⁹ En jämförelse mellan dokumenten i Trotskij's ”Problems of the Chinese Revolution” och Maos skrifter under åren 1926-27 visar på en total överensstämmelse mellan deras åsikter på den punkten. Ho Kan-chih, op.cit., (som är den officiella maoistiska redogörelsen för den kinesiska revolutionen) lämnar omedvetet flera andra exempel på denna överensstämmelse. Han berättar sålunda att Mao i början av 1926 protesterade mot det kinesiska partiets beslut att rösta för invalet av Chiang Kai-shek i Kuomintangs exekutivkommitté och att stödja hans kandidatur till posten som överbefälhavare för armén. Vid samma tidpunkt protesterade Trotskij i Moskva mot att Chiang valdes till hedersledamot av Kominterns exekutivkommitté. Maoistiska historiker beskyller bara Chen Tu-hsiu, för den ”opportunistiska” politiken, och förebär okunskap om att Chen uppträdde som han gjorde på order av Moskva och att Chiang var Stalins kandidat till överbefälhavarposten. Det faktum att Chiang var hedersledamot av Kominterns exekutivkommitté nämns inte ens i den maoistiska historieskrivningen.

¹⁰ Chen Tu-hsiu's öde – han stämplades som ”förrädare” av Komintern, fängslades och torterades av Kuomintang's polis – framstod som en fruktansvärd varning för Mao, som hädanefter undvek varje öppen brytning med den stalinistiska ortodoxin, även om han befann sig i konflikt med dess kinesiska väktare. Mao kunde aldrig riskera en konflikt med både Stalin och Chiang Kai-shek. Hans försiktiga, tvekluvna attityd gentemot stalinismen återspeglade något av den känsla av svaghet och yttersta beroende av sovjetiskt stöd, som ledde till att Chen Tu-hsiu accepterade Stalins och Bucharins diktat 1925-27. Men till skillnad från Chen skulle Mao aldrig, trots sin skenbara underkastelse under Stalin, göra avkall på sin egen bestämmanderätt i kinesiska angelägenheter och vika av från sin egen handlingslinje.

analogi med den ryska revolutionen (och accepterade Trotskijs syn), såg framför sig en period av politisk stagnation, ett uppehåll mellan två revolutioner. De föreslog ett tillvägagångssätt liknande det bolsjevikerna begagnat under tiden mellan 1907 och 1917: att ”ligga lågt”, att stänga sig inne och i första hand förlita sig på industriarbetarna, att vinna tillbaka och bygga upp fästen i städerna som kunde bli viktiga centra i nästa revolution, att kombinera underjordisk verksamhet med öppen propaganda och agitation, att kämpa för ”partiella krav”, löner och demokratiska friheter, att ta tillvara allt missnöje med Chiang Kai-sheks diktatur och på så sätt samla styrka inför nästa revolution, som till sist skulle utmynna i den oavbrutna revolution som Lenin och Trotskij hade predikat.

Detta var, åtminstone i teorin, en omfattande plan och ett koncentrerat handlingsprogram. Vad Komintern föreslog genom sina utskickade Li Li-san [Li Lisan] och Wang Ming var en ytterst inkonsekvent blandning av en grundläggande opportunistisk och ultravänstertaktik, avsedd att rättfärdiga politiken 1925-27 och att rädda Stalins anseende. Man upprätthåll tron på att också nästa revolution bara skulle vara ”borgerligt demokratisk” – den tron kunde begagnas i framtiden för att rättfärdiga en förnyad pro-Kuomintangpolitik och ett nytt ”block av fyra klasser”. (Stalin höll alltid den politiken i reserv, också under sina mest vilda balansgångar ute på vänsterkanten). Under tiden uppmuntrade Komintern, som förnekade att den kinesiska revolutionen lidit något nederlag, det kinesiska partiet att iscensätta hopplösa kupper och väpnade uppror. Denna taktik, som inletts med den väpnade revolten i Kanton i december 1927, passade väl in i Kominterns nya ”generallinje”, som bestod av en förebådad enorm revolution i såväl öst som väst, ett upprop till ”omedelbar strid om makten”, förkastande av varje socialist-kommunistisk enhetsfront i Europa, vägran att försvara demokratiska friheter, slogans om socialfascism och så vidare. I Tyskland ledde denna politik till katastrofen 1933. I Kina verkade de hopplösa upproren, kupperna och andra dåraktiga äventyr demoraliserande och upplösande på vad som fanns kvar av kinesisk arbetarrörelse efter nederlaget 1927.

Det var mot den bakgrunden som maoismen gjorde sin entré. Fastän dess officiella historiker (och Mao själv) aldrig medger det, delade Mao Chen Tu-hsius åsikt att revolutionen var på nedgående och att en politisk stiltje skulle komma. Han förkastade Kominterns ultravänstertaktik, som startade med upproret i Kanton och slutade med skilda varianter av ”Li-Lisanism”. Han ansåg emellertid att kommunismen under en lång tid framåt inte skulle ha någon chans att installera sig på nytt i städerna och återvinna fästena inom arbetarklassen – så djupt var enligt hans åsikt det moraliska sammanbrott som följde på kapitulationen 1925-27. Även om han ännu inte gett upp hoppet om att stadsproletariatet så småningom skulle resa sig igen, vände han sig nu helhjärtat till bönderna som inte hade upphört att kämpa och resa sig i revolt. Vad som helt kort hade avfärdats som landsbygdens ”ackompanjemang” till revolutionen i städerna kunde fortfarande höras, högt och stormigt, efter det att städerna hade bringats till tystnad. Var det möjligen så, undrade Mao, att detta inte bara var ett ”ackompanjemang”? Kanske var böndernas revolution inte bara vrakspillrorna efter den retirerade revolutionära vågen, utan inledningen till en annan revolution där landsbygdens Kina skulle bli den främsta skådeplatsen?

Den historiker som studerar maoismen kan följa den nyanserade utveckling som ledde Mao till det säkra svaret på denna fråga. Här kan det räcka med att påpeka att i slutet av år 1927, i efter bråket med centralkommittén, återvände han till sin hemprovins Hunan. Efter att Höstens Skördeuppror så besegrats drog han sig tillbaka upp i bergen på gränsen mellan Hunan och Kiangsi [Jiangxi] i spetsen för en liten beväpnad grupp. Därifrån uppmanade han så centralkommittén att ”flytta på hela partiet”, dess huvudkvarter och medlemmar, ”från städerna ut på

landsbygden”. Officiella kinesiska handböcker vill göra gällande att Mao redan då, under 1927-28, omfattade den förutseende strategi som skulle medföra seger tjugo år senare. Maos samtida skrifter antyder att han först tänkte sig ”reträten ut på landsbygden” som en tillfällig åtgärd och möjligen som en chanstagnning, men inte som en desperat chanstagnning i stil med partiets försök att på nytt driva arbetarna i städerna ut i upproriska aktioner. Gång på gång hävdade han att den ”röda bas” som han och Chu The [Zhu De] skapade i Hunan-Kiangsibergen bara var en ”temporär tillflyktsort” för de revolutionära krafterna.¹¹ Ändå pekade denna tillfälliga och provisoriska åtgärd fram emot den senare maoistiska strategin. Partiledarna, såväl ”opportunisterna” som ”ultraradikalerna”, förkastade Maos råd och hävdade att detta övergick till att bli ett rent brott mot leninismen. Och förvisso – vem kan föreställa sig att Lenin efter nederlaget 1905 ”drog tillbaka partiet” från Petersburg och Moskva och gick i spetsen för små beväpnade grupper ut i vildmarken i Kaukasus, Ural eller Sibirien? Den marxistiska traditionen, där tanken om stadens överlägsenhet i den moderna revolutionen hade en så central plats, var alltför djupt rotad i den ryska socialismen för att någon rysk socialistisk grupp skulle våga att ge sig på ett sådant äventyr. Inget sådant föresvävade heller någon socialrevolutionärerna, arvtagarna till narodnikerna, populisterna och agrarsocialisterna.

4

Mao blev efter hand medveten om svårigheterna med sitt tillvägagångssätt och för att rättfärdiga ”utrymningen av städerna” erkände han mer och mer uttalat att bönderna var revolutionens, enda *aktiva* kraft, till dess han i praktiken helt vände ryggen åt arbetarklassen. Han betraktade sin nya ”väg till socialismen” som ett ”unikt kinesiskt fenomen”, möjligt bara i ett land som varken var oavhängigt eller behärskat av en enda imperialistisk makt, utan var föremål för en intensiv kapplöpning mellan flera makter, var och en med sin egen intressezon och sina egna krigsherrar, *compradores* och marionetter. Denna rivalitet gjorde det omöjligt för Kina att uppnå ett nationellt enande. Kuomintang var inte bättre rustat att åstadkomma detta och att sätta upp en sammanhållen, nationell administration, än de tidigare regeringarna hade varit. Med ett par få militära attacker kunde Chiang Kai-shek slå till mot stadsarbetarnas samlade styrka, men han kunde inte ta itu på samma sätt med bönderna, som var skingrade och mindre sårbara för den vita terrorn och i stånd att kämpa vidare under åtskilliga år. Det skulle därför alltid komma att finnas ”fickor” ute på den kinesiska landsbygden, där de revolutionära krafterna kunde överleva, växa och samla styrka. När maoismen förnekade den revolutionära pånyttfödelsens utsikter i städerna, förlitade den sig på den permanenta agrara revolutionen.

Mao utgick i praktiken från ett förlängt dödläge mellan den besegrade revolutionen i städerna och en förlamad kontrarevolution, en förlängd och ostadig jämvikt mellan de skilda imperialistmakterna, den maktlösa borgerligheten inom Kuomintang och den apatiska arbetarklassen. Stilleståndet skulle möjliggöra för bönderna att utveckla sin revolutionära energi och understödja kommunisterna och deras röda baser, som påminde om utspridda öar av en ny styrelseform. Från dessa antaganden gjorde han så (1930) denna breda generalisering apropå kommunismens internationella utsikter:

Om ... den kinesiska revolutionens subjektiva krafter är svaga för tillfället, så är också de reaktionära styrande klasserna och deras organisation ... grundad på ett efterblivet och osäkert socioekonomiskt system ... I Västeuropa ... kan revolutionens subjektiva styrkor måhända vara starkare än de är i Kina, men revolutionen kan inte göra sig gällande där omedelbart eftersom de reaktionära, styrande klassernas styrkor i Europa är flera gånger starkare än de är i Kina ... *Revolutionen*

¹¹ Mao, op. cit., vol. I, sid. 99-110 och 117 ff och passim.

*kommer utan tvivel att utbryta tidigare i Kina än i Västeuropa. (Min kurs.)*¹²

Detta för maoismen så karakteristiska antagande var inte helt originellt – det hade skymtat i vissa av Lenins, Trotskijs, Zinovjevs och Stalins resonemang ett decennium tidigare.¹³ Men Mao gjorde detta till hörnstenen i sin strategi vid en tidpunkt när ingen annan kommunistisk riktning var beredd att göra det. I efterhand har händelserna mer än rättfärdigat honom. Trots detta – om Maos åsikter och agerande inte bedöms i efterhand utan mot bakgrund av det sena tjugotalet och det tidiga trettioalet, så verkar de inte lika ofelbara som de nu kan förefalla. Man skulle kunna hävda att ”de reaktionära styrande klasserna” inte skulle ha haft en så överlägsen styrka, och att de rent av skulle ha försvagats om inte stalinisternas och socialdemokraternas självmordspolitik (passivitet gentemot den framväxande nazismen och hyckleriet med folkfronterna) hade fungerat bevarande och stärkande. Man kan vidare hävda att den maoistiska vägen till den kinesiska revolutionen inte nödvändigtvis var förutbestämd av de sociala krafternas objektiva sammansättning, att den kinesiska arbetarklassen kunde ha visat större politisk styrka, om inte Komintern hänsynslöst hade ödslat med dess resurser och om inte det kinesiska partiet hade ”flyttat ut ifrån städerna” och på så sätt övergivit arbetaren vid en tidpunkt när han behövde dess ledarskap mer än någonsin. Som så ofta i historien blev också nu de objektiva och subjektiva krafterna så insvärda och invädda i varandra, att det är omöjligt att skilja dem och avgöra deras relativa betydelse.

Det skall dessutom påpekas att trettioalets mitt var en ytterst kritisk period för maoismen. Dess grundläggande antaganden ifrågasattes och närapå förkastades av händelsernas utveckling. I södra Kina, det område dit Maos aktioner varit begränsade fram till 1935, var bönderna grundligt utmattade av de många revolterna och slogs ner av Chiang Kai-sheks straffexpeditioner. De Röda Baserna i Hunan och Kiangsi, som hade stått emot Chiangs ”utrotningskampanjer” i sju års tid, höll på att falla i ansträngningarna att uthärda blockaden. Mao och Chu Teh lyckade med knapp nöd leda partisanerna ut ur fällan och ut på den Långa Marschen. Därigenom erkände de sitt nederlag i den del av Kina som hade varit den huvudsakliga skådeplatsen för deras operationer. Det föreföll som om kontrarevolutionen hade gett prov på överlägsen styrka och vunnit avgörande framsteg, och inte alls som om den skulle vara utan möjligheter på landsbygden. Samtidigt visade arbetarna i Shanghai och andra kuststäder prov på en ny aktivitet och iscensatte våldsamma strejker och demonstrationer. Men i avsaknad av kunnig ledning och organisation besegrades de gång på gång. Maoistiska historiker kastar en tystnadens slöja över detta kapitel i rörelsens historia i städerna, just för att här ställs frågan huruvida arbetarnas kamp i städerna kunde ha öppnat en ny, revolutionär situation mycket tidigare än vad som var möjligt på landsbygden, om man bara hade fått ett effektivt ledarskap. Var det ofrånkomligt att dröjsmålet mellan de två revolutionerna skulle bli – inte tio år som i Ryssland, utan mer dubbelt så långt? Eller stod maoisternas uttåg ur städerna i något slags samband med detta? Hur det nu än må förhålla sig med detta – historikerna kan ställa frågan men inte besvara den – var den maoistiska strategin 1935 på gränsen till kollaps och i det närmaste bankrutt. Dessa fakta bör man ha i åtanke i det här sammanhanget. Inte för att begagna dem i något polemiskt syfte, utan för att de leder till en slutsats av begränsad relevans; nämligen att maoismen i egenskap av revolutionär strategi ytterst är en produkt av utomordentligt komplexa och på det hela taget oförutsägbara omständigheter.

Under 1935 kämpade sig Mao ut ur återvändsgränden genom den Långa Marschen, vilken allt sedan dess har förblivit den kinesiska kommunismens heroiska legend. Ändå hade Mao under

¹² Mao, *ibid.*, sid. 196.

¹³ Se ”The Prophet Armed”, sid. 456-7 och ”The Prophet Outcast”, sid. 61.

den Långa Marschen bara tiondelen av styrkorna före marschen under sitt kommando – 30 000 av 300 000 partisaner.¹⁴ Vad som räddade maoismen och på ett avgörande sätt medverkade till dess fortsatta utveckling var, bortsett från dess egen hjältemodiga beslutsamhet att överleva, två viktiga händelser eller serier av händelser: den japanska invasionen och ockupanternas medvetna nedmontering av industrin längs den kinesiska kusten. Den japanska erövringen fördjupade motsättningarna mellan de imperialistiska makterna och avbröt Kuomintangens arbete på att ena Kina. Den återskapade således den reaktionära makthavande klass på vilken Mao hade baserat sina planer. Norra Kina var i uppror. Kuomintang var ur stånd att säkra sin militära överhöghet och förhindra framväxten och konsolideringen av de norra ”sovjeterna”. Maoismen återvann friska krafter ur Kuomintangens oförmåga att värna om nationens oberoende och ur sitt eget revolutionära, patriotiska, ”jakobinska” motstånd mot Japan. Den systematiska avindustrialiseringen av den kinesiska kusten betydde å andra sidan att den lilla arbetarklassen avlägsnades. När japanerna monterade ner fabriker i Shanghai och andra städer skingrades arbetarna, också som klass, eller också försvann de ut på landsbygden.¹⁵ Dessa fakta ger maoismen ett slags rättfärdigande i efterhand. Hädanefter kunde ingen hoppas på en ny ”proletär våg” i städerna. Klassammansättningen från 1925-27 kunde inte väntas återuppstå i nästa revolution. Det marxist-leninistiska klasskampsschemat blev obrukbart för Kinas del. Bönderna var den enda kraften som kämpade för att undergräva den gamla ordningen och Maos parti samlade upp och beväpnade all deras upproriska energi. Det var nu, mot slutet av trettioåret, som Mao slutligen formulerade den viktigaste och mest originella principen i sin strategi: till skillnad från andra revolutioner måste den kinesiska revolutionen föras från landsbygden in i städerna.¹⁶

5

Förhållandet mellan maoismen och stalinismen var oklart från början. De motiv som ledde till att maoismen anlade en skyddsmask av stalinistisk ortodoxi är uppenbara. Mot slutet av trettioåret var Mao och hans medarbetare fullt medvetna om den betydelse, som det

¹⁴ Ho Kan-chih, op. cit., sid. 270. Författaren skyller dessa oerhörda förluster på obetänksamheten hos ”ultravänstern” inom partiet och armén.

¹⁵ En högst instruktiv skildring av denna utveckling och av dess politiska följder återfinns i Chen Tu-hsius korrespondens med Trotskij (The Trotsky Archives), vilken citeras i ”The Prophet Outcast”, sid. 423-4.

¹⁶ Av vad som sagts framgår uppenbart att den maoistiska metoden för att åstadkomma revolution med nödvändighet är begränsad. Mao brukade själv i partisanerkrigets första skede understryka detta – han talade om den ”unika kinesiska karaktären” hos de villkor under vilka hans metod kunde begagnas. Det är bara i primitiva länder, där de politiska institutionerna inte uppnått någon riksomfattande integrering (eller där de splittrats upp) och där det inte existerar någon bourgeoisie som är i stånd att utöva nationellt ledarskap, som partisaner med stöd ifrån bönderna kan föra revolutionen från landsbygden in i städerna. Sedan beror det på revolutionärernas ”ideologi” och deras internationella relationer, om de kan tillföra revolutionen socialistiska inslag. En analys av de socialistiska utvecklingarna av de kubanska och algeriska revolutionerna, och av andra afro-asiatiska omvälvningar, kan visa i vilken utsträckning, och med vilka variationer, de ”kinesiska” villkoren har blivit eller inte blivit tillämpliga i dessa länder. Segerrika ledare för partisanrörelser är, av naturliga skäl, böjda att tillskriva sina erfarenheter större allmängiltighet än de i själva verket har. Sålunda rekommenderar Che Guevara i sin essä om gerillakrigföringen den castroistiska strategin åt Latinamerikas samtliga revolutionärer. I de latinamerikanska länder där den borgerliga regimen emellertid har en betydligt bredare bas än på Kuba under Batistas dagar, kan Che Guevaras rekommendation – om den åtlöds – leda till misslyckade kuppförsök.

Här kan vi, som en grotesk kuriositet, tillfoga att ledarna för den franska kontrarevolutionen i Algeriet, OAS – överstarna, också försökte lära sig ”några läxor av maoismen”. Mao är onekligen en stor auktoritet på de militära aspekterna av partisanerkriget. Men den viktigaste förklaringen till hans framgångar ligger i deras nära samband med revolutionen på landsbygden. Det är omöjligt att tillämpa hans militära rekommendationer, utan att de åtföljs av hans sociala strategi, vilket ledarna för OAS dyrt fick erfara.

stalinistiska styret skulle komma att utöva på de kinesiska angelägenheterna som en följd av det andra världskriget.

Och de fruktade att man skulle komma att utöva detta på ett snävt, egenmäktigt vis och lika opportunistiskt som 1925-27. De kände sitt beroende av Moskvas välvilja, men de var beslutna att inte låta sig styras av Moskva på samma sätt som Chen Tu-hsiu, Li Li-san eller Wang Ming gjort. De var beslutna att avvärja ett nytt, hindrande ingrepp i den kinesiska revolutionen. Därför spelade de ett i högsta grad intrikat spel, där de följde sin egen strategi utan att väcka Stalins misstänksamhet eller vrede. Stalin kunde knappast vara helt okunnig om detta. Men vare sig välsignelse eller fördömande av Maos ”omarxistiska” och ”oleninistiska” strategi kom från Komintern. Stalin skulle inte ha tolererat någonting sådant som det maoistiska kätteriet i ett kommunistparti som arbetade i en världspolitisk sfär av mer vitalt intresse. Men maoismen hade börjat sin vandring i vad som för Stalin tycktes vara en avlägsen periferi och Mao uppförde sig som kättarna en gång hade uppfört sig i den katolska kyrkan, när de förnekade sin lokale biskop eller kardinal, men oförtrutet arbetade på att undvika varje konflikt med påven själv. Senare, när maoismen närmade sig maktcentrum i den kinesiska politiken, var den redan så stark – men ändå tillräckligt undergiven utåt – att Stalin måste dra slutsatsen att en exkommunikation av Mao var både riskabel och onödig. Han trodde aldrig, inte ens så sent som 1948, att Maos partisaner skulle kunna erövra hela Kina och genomföra revolutionen. Han var beredd att använda dem som förhandlingsobjekt eller påtryckningsmedel på Chiang Kai-shek, vilken han alltjämt betraktade som sin främste bundsförvant i Asien.

Inom Komintern innebar åren efter 1935 en ny period av ”moderation”, det var folkfronternas tid. Översatt till kinesiska förhållanden betydde folkfrontspolitiken återupprättandet av ”de fyra klassernas block” och ”vänskapen” mellan Kuomintang och kommunisterna, den här gången i en gemensam front emot den japanske inkräktaren. Den gamla, aldrig övergivna och nu eftertryckligt återinstiftade regeln om den kinesiska revolutionens exklusivt borgerligt-demokratiska karaktär tjänade som det ”ideologiska” rättfärdigandet för denna politiska vändning. För maoismen, som var mitt uppe i ett inbördeskrig mot Kuomintang, utgjorde Kominterns krav en svår prövning. Bara ett oreserverat instämmande i Kominterns linje kunde visa att Mao och hans kamrater förblev lojala mot stalinismen. Och därför ”modererade” Mao sin Yenanregim, sin propaganda och sin agitation. Han vädjade till Kuomintang om patriotisk solidaritet och gemensamt agerande gentemot Japan, och han använde till och med sitt inflytande för att rädda Chiang Kai-sheks position och förmodligen också hans liv under incidenten i Sian [Xi’an]. Ändå avstod partisanerna aldrig så mycket som den minsta bit av sitt territorium eller sin makt till Kuomintang.

Maos stalinism var emellertid i ett par hänseenden mer än blott och bart ögontjäneri. Den envishet med vilken Mao gång efter annan betygade den kinesiska revolutionens rent borgerliga karaktär stämde väl överens med den totala identifikationen mellan hans partisaner och bönderna. För den stora massan bönder var tanken på en ”ständig revolution”, alltså en revolution som löste jordfrågan, enade Kina och dessutom *öppnade vägen för en socialistisk omvandling*, antingen meningslös eller oacceptabel. I de primitiva samhällena i Shensi och Ninghsia – där Maos ord härskade under vistelsen i Yenan – fanns det inget utrymme för att sätta igång några socialistiska åtgärder. Det var först efter det att städerna erövrats under 1949 som maoismen förde fram den ständiga revolutionens oundviklighet och började följa dess bud.

6

Från en teoretisk, marxistisk ståndpunkt är den centrala frågan kring alla dessa händelser, hur

ett parti, som under en så lång tid stött sig på bondeklassen och verkat utan någon industriell klass bakom sig, trots allt kunde överskrida det ”borgerliga” – agrara – upproret och sätta igång dess socialistiska fas. Kommunistiska författare har hittills undvikit att öppet diskutera denna märkliga fråga och överlåtit åt ”marxologiska” antikommunisterna att få monopol på den. Har inte händelsernas gång i Kina, vill de senare hävda, en gång för alla förnekat alla marxistiska och leninistiska föreställningar om revolution och socialism? Visst hör tanken på en proletär revolution i Kina till den rena mytologin – och visst visar också den kinesiska erfarenheten att den ryska revolutionen också var ett verk av en (”makthungrig”, ”totalitär”) intelligentsia, som använde arbetarna och deras föregivet socialistiska förväntningar enbart som en ideologisk täckmantel för sina egna ambitioner. Exempelvis Raymond Aron är snabb att påpeka att allt vad dessa två revolutioner har uppnått är ett byte av makteliter, vilket inte kommer som någon överraskning för den som har lärt sina läxor från Pareto och Max Weber. (Också en författare som C. Wright Mills kom fram till att det inte var den arbetande klassen, utan den revolutionära intelligentsian som var det egentliga, historiska ”innehållet” i socialismen. Han var ändå övertygad om marxismens relevans för vår tids frågor.) Före detta marxister, som upptäckt att socialismen är ”vår tids illusion” och att verkligheten bakom den är statskapitalism och byråkratisk kollektivism, åberopar det gamla marxistiska talesättet att ”socialismen måste bli en arbetarnas skapelse eller också blir det ingenting alls”. Hur kan det då, undrar de, vara möjligt att tala om en revolution, där arbetarna inte i något sammanhang har spelat någon roll som socialister? I ett annat sammanhang och på ett annat plan uppstår frågan huruvida det välkända ryska meningsutbytet mellan narodniker och marxister om arbetarnas och böndernas respektive uppgifter i den moderna revolutionen, i själva verket fått en så definitiv lösning som det tills helt nyligen kan ha förefallit. Även om marxisterna hade rätt i Ryssland, så är väl inte narodnikerna rättfärdigade i Kina? Har inte dess bönder visat sig vara den enda revolutionära klassen, socialismens avgörande styrka?

Det råder ingen tvekan om att den maoistiska utvecklingen fordrar en kritisk genomgång av flera gängse marxistiska föreställningar och resonemang. Hur nödvändigt detta är illustreras bland annat av den bedömning av maoismen som Trotskij gjorde på trettioalet. I fullt medvetande om styrkan i de kinesiska bondeupproren, men oroad av den maoistiska utmarschen ur städerna, uteslöt Trotskij helt enkelt möjligheten av en fullbordad kinesisk revolution som inte föregåtts av en pånyttfödelse av den revolutionära rörelsen bland arbetarna i städerna. Han fruktade att maoismen, trots sitt kommunistiska ursprung, kunde tänkas bli så totalt uppslukad av bönderna att den blev enbart deras språkrör, alltså ett instrument för de små jordägarna. Om detta inträffade, fortsatte Trotskij, skulle Maos partisaner kunna råka i konflikt med proletariatet i städerna, när de väl kom dit, och bli en kontrarevolutionär faktor, i synnerhet i det kritiska moment då revolutionen tenderade att övergå från sin borgerliga till sin socialistiska fas. Trotskijs analys, som omissskänneligen återger årtiondens debatter mellan narodniker och marxister och erfarenheterna från den ryska revolutionen, förnekades *ad absurdum* av några av hans kinesiska lärjungar, vilka utpekade den maoistiska segern 1949 som en ”borgerlig och stalinistisk kontrarevolution”.¹⁷

Förekomsten av en modern, socialistisk (eller om man så vill ”byråkratisk kollektivistisk”) revolution där arbetarklassen inte hade varit den drivande kraften stod verkligen utan motsvarighet i historien. Vad var det som drev kineserna förbi den borgerliga fasen? Bönderna var an-

¹⁷ Se debatten härom mellan de kinesiska trotskisterna, vilken återgivits i flera utgåvor av *International Information Bulletin of the Socialist Workers Party* (New York) under 1952. Trotskijs artiklar om de kinesiska partisanerna finns tryckta i *Biulleten Opozitsii*.

gelägna om en omfördelning av jorden, ett avskaffande eller en sänkning av arrenden och skulder, ett slut på godsägarnas och penningutlånarnas makt, det var med andra ord fråga om ett ”borgerligt” bondeuppror. Vilket inte räckte för att ge revolutionen socialistiska impulser. Och så länge maoismen enbart arbetade bland bönderna kunde den inte vara mer tystlåten om socialismens utsikter i Kina än den faktiskt var. Detta förändrades i och med att städerna erövrades och den maoistiska kontrollen över dem säkrades. Ändå var städerna i det närmaste politiskt döda, även om några återuppväckta rester av den gamla arbetarrörelsen stack upp här och var.

Här konfronteras vi i en gigantisk skala med det fenomen som kallas ”substitutism”, det vill säga ett agerande från ett parti eller en ledargrupp som representerar eller ersätter en frånvarande eller passiv social klass. Problemet är bekant sedan den ryska revolutionen, men där dyker det upp i en helt annan form. Den ryska arbetarklassen kunde inte ha varit mer uppenbar som revolutionens ledande kraft än den var under 1917. Ändå började arbetarklassen avtyna, den löstes upp och skingrades efter inbördeskriget, mitt under yttersta ekonomiska nöd och industrins kollaps. Bolsjevikpartiet satte sig självt som dess *locum tenens*, som revolutionens garant och väktare. Om bolsjevikpartiet antog den rollen först några år *efter* revolutionen, så iklädde sig maoismen den långt *före* och under revolutionen. (Och Mao och hans kamrater gjorde detta utan några av de förbehåll, skrupler och samvetsbetänkligheter som hade bekymrat Lenins parti.)

Liberala eller ”radikala” Paretoanhängare som i detta inte ser något annat än ytterligare ett bevis för att allt revolutionerna åstadkommer är ett byte av styrande eliter, tvingas fortfarande förklara hur det kom sig att den maoistiska eliten beslöt sig för att ge revolutionen en socialistisk (eller kollektivistisk) vändning, i stället för att hålla den inom borgerliga gränser. Varför har den kinesiska kommunistiska eliten uppfört sig så helt annorlunda än det ledande skiktet inom Kuomintang? Här var det inte ens fråga om en ”yngre” elit som ersatte en gammal och ”slutkörd” elit, eftersom de båda var av samma datum och startade sin politiska bana ungefär samtidigt. Hur kan det då komma sig att Mao och hans kamrater givit Kina en ny social struktur, medan Chiang Kai-shek och hans vänner drev hjälplösa omkring bland ruinerna efter den gamla? Och på vad beror den hårda puritanska moralen bland maoisterna och den notoriska korruptionen inom Kuomintang? Svaret är utan tvivel att Chiang Kai-shek och hans män identifierade sig med de klasser som hade varit privilegierade under det gamla systemet, medan Mao och hans anhängare omfattade dem vars sak aldrig kommit till tals under det systemet. Under bytet av eliter skedde en djupgående förändring av de grundläggande sociala relationerna i Kina; en social klass föll, en annan klättrade upp. Ingen betvivlar den omfattning i vilken bönderna stödde partisanerna under deras tjugotvå år långa kamp – utan det stödet skulle de inte ha kunnat hålla ut, ge sig ut på den Långa Marschen, flytta sin bas från en del av Kina till en annan, hålla Kuomintangs helt överlägsna militära styrkor upptagna hela tiden, slå tillbaka så många ”utrotningskampanjer” och så vidare. Banden mellan partisanerna och bönderna var så starka att vid vissa tillfällen föreföll Mao för många, vänner som fiender, mer vara en ledare för ett gigantiskt bondeuppror än en ledare för ett kommunistiskt parti – ett slags kinesisk Pugatjev.

Men denne kinesiske Pugatjev, eller denne Pugatjev av övermänskliga dimensioner, hade gått i leninismens skola. Och oavsett hur mycket han avvek från den i sitt handlingsmönster, så styrdes hans tankar och gärningar i fortsättningen av vissa allmänna leninistiska idéer. Han övergav inte sin övertygelse om socialismen (eller kollektivismen) till förmån för böndernas individualism och förkärlek för privat ägande, även om han gjorde sitt bästa för att tillfreds-

ställa denna individualism och utnyttja dess borgerligt-revolutionära möjligheter. Det skall inte heller glömmas bort att revolutionära bonderörelser alltid har framskapat sina utopiska kommunister, sina Münzeranhängare och sina vederdöpare. Av böndernas ”två själar” – uttrycket är Lenins – längtar den ena efter jord, medan den andra drömmer om jämlikhet och har visioner om en jordbrukande gemenskap, vars medlemmar äger och brukar sin jord tillsammans. Man skulle kunna säga, att maoismen gav uttryck åt båda dessa böndernas ”själar”, om det nu inte hade varit så att den aldrig blev ”uppslukad” av bönderna. Den betraktade sig själv som arvtagaren till den besegrade revolutionen 1925-27, där industriarbetarna hade varit den drivande kraften. När den identifierade sig med dessa arbetares ideal, fortsatte maoismen att tala om sina socialistiska förhoppningar. Var då detta ett utslag av övermod eller var det orättfärdiga anspråk? Vare därmed hur som helst – vad kunde ett parti annars ha gjort, när det bekände sig till ett kommunistiskt program, men då arbetarklassen i städerna skingrats och städerna genomgick ett politiskt förfall?

När maoismen förde revolutionen längre än dess borgerliga fas, påverkades den inte bara av ideologiska bevekelsegrunder utan också av vitala nationella intressen. Man var besluten att omvandla Kina till en sammanhållen och modern nation. All erfarenhet av Kuomintang bevisade att detta inte kunde uppnås på basis av en försenad, och till största delen importerad, kapitalism, som lades ovanpå det patriarkaliska godsägarväldet. Samhälleligt ägande av industrin, transport- och bankväsendet och en planerad ekonomi var väsentliga förutsättningar för även ett rationellt användande av Kinas resurser bara till hälften och för varje socialt framsteg. Att säkra dessa förutsättningar var detsamma som att starta en socialistisk revolution. Detta var exakt vad maoismen gjorde. Detta är inte detsamma som att den har omvandlat Kina till ett socialistiskt samhälle. Men den har tagit i bruk varje uns av nationens energi för att bygga upp den socio-ekonomiska stomme som är oundgänglig för socialismen och för att skapa, utveckla och fostra arbetarklassen, som endast och allena kan göra socialismen till en verklig möjlighet.

Internationella faktorer, i första hand förhållandet mellan Kina och Sovjetunionen, samverkade till revolutionens förlopp och resultat. De relationerna har varit betydligt mer omfattande och positiva än det tvetydiga sambandet mellan maoismen och stalinismen. Må det vara hur som helst med regimen i Sovjetunionen – den kinesiska revolutionen kunde inte och kan inte lösgöra sig från den ryska. Fastän partisanerna mottog ringa eller ingen hjälp alls från Sovjet och störtade Kuomintang, stick i stäv mot Stalins försök att lägga hinder i vägen, kan inte det röda Kina, tillkommet i en värld som delats upp i två maktblock och själv omgivet av fiendskap och interventioner från Amerikas sida, göra annat än att hålla sig på samma sida som Sovjetunionen. I denna samhörighet finner maoismen ett annat motiv för att föra revolutionen förbi dess socialistiska fas. Den yttersta garantin för beständigheten i denna samhörighet ligger i den kollektiva strukturen hos den kinesiska ekonomin. Som jag sagt på annat håll:

Sovjetunionens revolutionära överhöghet uppnådde (trots Stalins motstånd till en början) vad annars endast kinesiska arbetare kunde ha uppnått – den drev på den kinesiska revolutionen i en antiborgerlig och socialistisk riktning. Med ett nästan helt upplöst och obefintligt kinesiskt proletariat så omvandlade trycket från Sovjetunionen Maos bondearméer till företrädare för kollektivismen.¹⁸

Ingen marxistisk lärobok har eller kunde ha förutsett en sådan unik sammanlänkning av nationella och internationella faktorer till en revolution. Maoismen stämmer inte med något teoretiskt schema som utarbetats i förväg. Betyder detta att man kan förkasta den marxistiska

¹⁸ ”The Prophet Outcast”, sid. 520. [sv översättning: [Den förvisade profeten](#)]

samhällsanalysen och dess föreställning om socialismen? När Marx och Engels talade om arbetarklassen som socialismens företrädare förutsatte de uppenbarligen existensen av en sådan klass. Deras idéer hade ingen giltighet för ett förindustriellt samhälle, där någon sådan klass inte fanns. Man bör kanske hålla i minnet att de själva påpekade detta mer än en gång; liksom att de också tog hänsyn till möjligheten av en revolution liknande den kinesiska. Detta gjorde de i det meningsutbyte de hade med de ryska narodnikerna under 1870- och 80-talen. Narodnikerna ansåg, som bekant, att Rysslands egentliga revolutionära kraft var dess bönder – någon industriell arbetarklass existerade ännu inte i landet. De hoppades att genom att bevara *obsjtjina*, den lantliga gemenskapen, så skulle ryska *musjiker* finna sin egen väg mot socialismen och slippa en kapitalistisk utveckling. Marx och Engels förkastade inte dessa förhoppningar som helt grundlösa. Tvärtom förklarade Marx i ett välkänt brev till *Otetjestvenje Zapiski* år 1877, att Ryssland ”hade den bästa möjligheten (att undvika kapitalismen) som historien någonsin erbjudit någon nation” och att man kunde starta marschen mot socialismen också som ett förindustriellt, jordbrukande samhälle. För detta var, som han såg det, en förutsättning nödvändig, nämligen att Västeuropa förverkligade sin socialistiska revolution innan Ryssland hade uppnått kapitalismen. Ryssland skulle i så fall drivas framåt av trycket från Europas avancerade, socialistiska ekonomi. Marx upprepade detta argument några år senare i en diskussion med Vera Zasulitj och pekade på att hans schema för social utveckling och revolution så som han hade utvecklat det i *Kapitalet* och på andra håll, var avsett för Västeuropa. Ryssland skulle mycket väl kunna utvecklas på ett annorlunda sätt. Engels uttryckte sig i liknande ordalag också efter Marx’ död.¹⁹

Allt detta har varit väl bekant och diskuterat många gånger. Vad som varit mindre klart är svårigheterna som ligger i dessa argument. Hur såg Marx på de sociala förhållandena i denna hypotetiska ryska revolution som han förutsåg? Uppenbarligen betraktade han inte den industriella arbetarklassen som dess ledande kraft. Revolutionen kunde bara finna sin bas bland bönderna. Deras ledare måste bli män som narodnikerna, medlemmar ur intelligentsian som hade uppfostrats i den marxistiska tanketraditionen, omfattade socialistiska ideal och betraktade sig själva som förtroendemän för alla förtryckta klasser i det ryska samhället. Narodnikerna var naturligtvis klassiska *zamestiteli*, de verkliga ställföreträdarna, som agerade som *locum tenentes* för en frånvarande arbetarklass och en passiv allmoge (musjikerna stödde inte ens narodnikerna) och som företrädde vad de ansåg vara hela samhällets progressiva intresse. Ändå uppmanades de av Marx och Engels att handla så som de gjorde i förlitan på att deras agerande skulle visa sig fruktbart för socialismen, om revolutionen i de mer framskridna länderna skulle omvandla hela det internationella perspektivet tillräckligt tidigt.

Det är visserligen sant att Marx’ antaganden inte uppfylldes i Ryssland, beroende på – som Engels påpekade mycket senare – att den västeuropeiska arbetarklassen hade varit ”alltför långsam” med att sätta revolutionen i verket och under tiden hade Ryssland uppnått kapitalismen. Men på ett ojämförligt högre plan och mot en förändrad internationell bakgrund gick dessa förutskickelser i uppfyllelse i Kina. Man bör hålla i minnet att maoisterna hade en betydligt bredare förankring bland bönderna än narodnikerna någonsin haft, att deras socialistiska medvetande var betydligt mer utvecklat – de ägnade sig åt massaktioner, inte åt terrorism – och att de, när de tog makten, kunde falla tillbaka på den framskridna kollektivistiska strukturen i Sovjetunionen, som höll på att göra landet till världens andra stormakt också i ekonomiskt hänseende. I och med att Marx hävdade att socialismen bara kan vara en arbetarnas skapelse, så utslöt han inte påbörjandet av den socialistiska revolutionen också i mindre

¹⁹ ”Perepiska K. Marksa i F. Engelsa s russkimi polititjeskimi dejateljami”, sid. 177-9, 241-2 et passim.

utvecklade förindustriella länder. Men också i de nationerna förblir arbetarklassen den socialistiska "huvudaktören" i så måtto som den fullt utbildade socialismen inte kan uppnås utan industrialisering, utan en växande arbetarklass och dess självhävdelse gentemot varje form av efterrevolutionär byråkrati eller, kort sagt, utan att "proletariatet" verkligen går i ledningen, socialt och politiskt, i det efterkapitalistiska samhället.

7

De nuvarande maoistiska betraktelsesätten har utkristalliserat sig under den efterrevolutionära perioden, som nu är närmare femton år gammal. Ändå var inte maktövertagandet samma skarpa och avgörande vändning för kineserna som det hade varit för bolsjevikerna. Också som partisaner hade de kontrollerat betydande delar av sitt land. Deras ledare och kadrer hade ägt makten till hälften och varit oberoende av administrationen redan innan de själva kom i besittning av hela ledningen. När man fick makten i hela landet måste partiet "urbanisera" sig och ta itu med en hel mängd nya uppgifter. Men man var mindre beroende av den gamla byråkratin för att kunna upprätthålla makten än vad bolsjevikerna hade varit, och därför var man sannolikt också mindre utsatt för infiltration av socialt och ideologiskt främmande element.

Olyckligtvis är det omöjligt att vara kategorisk eller exakt i dessa frågor, eftersom maoisterna inte förser oss med tillräcklig information. De är så hemlighetsfulla att vi vet ojämförligt mycket mindre om den "sanna historien" om deras första femton år i ledningen än vad officiella bolsjevikiska källor berättar för oss om bolsjevikregimens första tid. En jämförelse mellan maoismen och bolsjevismen med utgångspunkt från ungefär samma tidavstånd från revolutionen, en jämförelse mellan Kina 1963-64 och Sovjetunionen under det tidiga trettio-talet, som grundar sig på allmänt accepterade fakta, leder fram till vissa viktiga likheter, skillnader och kontraster som kan vara till hjälp i arbetet att sprida ljus över bilden av maoismen under den efterrevolutionära perioden.

Det är en truism att säga att den kinesiska revolutionen inträffade i en socio-ekonomisk miljö, som var betydligt mer outvecklad än den där den ryska revolutionen ägde rum. Kinas industriella produktion har aldrig varit mer än en liten del av den ryska, en minimal bråkdel med tanke på behoven hos en betydligt större befolkning. Den arkaiska, lantliga samhällsstrukturen var nästan helt förhärskande. Den kinesiska bondeklassen var till och med än mer primitiv än den ryska (trots att den, till skillnad från den senare, inte hade fallit offer för slaveri, ett faktum som kan visa sig vara en fördel – exempelvis det större oberoendet, besinningen och förstågan till arbete bland de kinesiska bönderna). En uråldrig ekonomi, en teknologisk och social orörlighet, envetna rester av stamtänkande, gamla despotiska kulturer, orubbliga, tusenåriga religiösa seder – allt detta gjorde den kinesiska revolutionens uppgift än svårare och har påverkat själva maoismen, dess styrelsemetoder och ideologiska utblickar. Inställd på att industrialisera Kina har maoismen tvingats driva fram den primitiva socialistiska ackumuleringen från en nivå som ligger betydligt lägre än den, där ackumuleringen startade i Ryssland. Den enorma knappheten på alla materiella och kulturella tillgångar har nödvändiggjort en ojämn fördelning av varor, uppkomsten av privilegierade grupper och framväxandet av en ny byråkrati. Nationell historia, vana och tradition (inklusive de djupa filosofiska influenserna från konfucianismen och taoismen) har återspeglat sig i det maoistiska styrelseskickets patriarkaliska utformning, det hierarkiskt ledda arbetet och propagandan bland massorna och den magiska utstrålningen kring ledaren. I likhet med stalinismen tillåter inte maoismen någon öppen diskussion eller kritik av sin överstepräst och hierarki. Och det faktum att partiet existerade som en militär organisation i två decennier före maktövertagandet har gynnat behållandet av en aldrig ifrågasatt disciplin och blind lydnad från de underordnade.

Men trots att den kinesiska revolutionen omgetts av en betydligt mindre utvecklad omgivning, har den i vissa hänseenden varit mer avancerad än den ryska, om inte för annat så för att den inträffade senare. Den har aldrig upplevt den fruktade isoleringen, som grep tag i och förvred både idé och praktik hos bolsjevismen. Man föddes till världen som medlem i ”det socialistiska lägret”, med Sovjetunionen som sin mäktige, om än svårbemästrade, förbundne och beskyddare. Också de utsatta flankerna i det röda Kina har i viss mån åtnjutit skydd av den flod av antiimperialistiska revolter, som har svept fram över Asien. Trots amerikansk fientlighet har Maos Kina inte behövt slå tillbaka något sådant som ”de fjorton nationernas korståg” som Lenins och Trotskijs Ryssland tvingades stå emot. I arbetet på den primitiva socialistiska ackumuleringen har Kina inte varit beroende utslutande av sina egna knappa resurser. Även om den ryska assistansen har varit begränsad har den hjälpt till att sätta industrialiseringens hjul i rörelse. Viktigare än det ryska materiella biståndet var den ryska erfarenhet som maosisterna kunde ta lärdom av. Kina behövde inte betala det ohyggliga pris för att pröva sig fram med socialiseringar och ekonomisk planering som Ryssland hade tvingats betala. Trots det delvisa misslyckandet med det Stora Språnget har Kinas industrialisering framskridit lugnare än Rysslands gjorde under den första tiden. Och trots en lång serie av naturkatastrofer och dåliga skördar har det röda Kina inte upplevt något som liknar de fruktansvärda hungerepidemier som drabbade Sovjetunionen 1922 och 1930-32, när miljoner människor svalt ihjäl.²⁰

Sammanfattningsvis har de sociala påfrestningarna inte varit långtifrån så akuta och farliga i Kina som i Sovjetunionen. De efterrevolutionära konflikterna mellan styrande och styrda har inte heller de varit lika hårda och tragiska. Den maktavande maoismen har åtnjutit böndernas förtroende i en utsträckning som bolsjevismen aldrig upplevat. Kineserna har varit avsevärt mindre hämningslösa och brutala när de kollektiviserat jordbruket och under en lång period också betydligt mer framgångsrika. Inte ens folkkommunerna tycks ha väckt motsättningar av det slag som verkade så förödande på Stalins kollektivisering.

Det faktum att de kinesiska bönderna inte har drivits in i något slags livsfarlig fiendskap gentemot regimen har påverkat uppträdandet från alla andra sociala klasser, från arbetare som stammar från bondeklassen och är präglade av sitt ursprung; från den del av intelligentsian som har sina rötter på landsbygden. Inte heller den kinesiska borgerligheten har varit lika fientlig och aggressiv gentemot den nya regimen, som den ryska borgerligheten, och Maos styre har behandlat borgerligheten betydligt mildare än vad Lenin gjorde. När helst det varit möjligt har man försökt att köpa ut företagarna och köpmännen i stället för att expropriera.

Det finns också en annan viktig skillnad i utgångspunkterna för de två revolutionerna som på ett avgörande sätt bidragit till att skapa ett mildare klimat i Kina än i Sovjetunionen. I Ryssland inleddes inbördeskriget *efter* revolutionen, medan det i Kina uti kämpades *före* revolutionen. Frågan om kommunisterna går in i inbördeskriget som ett regerande parti eller som ett oppositionsparti är av största betydelse för deras fortsatta förhållande till samtliga klasser i samhället. Om de, i likhet med bolsjevikerna, tvingas kämpa i egenskap av ett styrande parti, kommer de i folket ögon att stå för den förstörelse, det lidande och den fattigdom som orsakas av inbördeskriget – i regel vänder sig folkets förtvivlan och vrede över existensvillkoren mot de som sitter vid makten. 1921-22 hade bolsjevikerna innehaft makten i fyra eller fem år, under vilka de inte lyckats förbättra arbetarnas och böndernas lott eller ens förhindra att den försämrades. ”Var det detta vi gjorde revolution för? Är det så här bolsjevikerna håller sina

²⁰ Detta påstående är mycket tveksamt – under åren 1959-61 (det Stora språnget) var det faktiskt massvält i stora delar av Kina. Forskare är dock inte överens om svältens omfattning och dess orsaker. Siffrorna på antalet som dog varierar mellan 5 och 50 miljoner (officiella kinesiska källor, från 1982, angav c:a 16,5 miljoner) – *Red*

löften?” – detta var de förbittrade frågor som de ryska arbetarna och bönderna ställde. En klyfta mellan de styrande och de styrda hade redan uppstått. En klyfta som var omöjlig att överbrygga, en klyfta inför vilken bolsjevikerna reagerade i självförsvar med en panisk misstro mot samhället, och vilken de sedan permanentade och fördjupade ända tills det var för sent att komma ur den, en klyfta som gagnar olycksbådande under hela stalinismens era.

I Kina beskyllde folket däremot Chiang Kai-sheks regim för förstörelsen och misären från inbördeskriget. Revolutionen kom som en avslutning inte som en inledning på fiendligheterna. Så snart kommunisterna hade gripit makten kunde de ägna sin odelade uppmärksamhet åt de ekonomiska frågorna och samtidigt begagna alla tillgängliga resurser på ett konstruktivt vis, så att det stora flertalet mycket snart fick del av en förbättring och fortsatte att få det allt bättre. På så sätt karakteriserades regimens första år av ett tilltagande folkligt förtroende, snarare än av en fortskridande besvikelse. Om bolsjevikerna föredrog att industrialisera Ryssland sedan de nära nog hade uttömt all politisk tillit massorna hade till dem, så kunde maoisterna ösa ur en ofantlig och allt starkare tillit. De hade betydligt mindre behov av att bruka tvång för att realisera sina ambitiösa program. De behövde inte hänfalla till den omänskliga arbetsdisciplin som Stalin påtvingade arbetarna eller sända straffexpeditioner till byarna för att driva in spannmål, för att förflytta mängder av bönder och så vidare. Lenin sade en gång att det hade varit lätt att göra revolution i Ryssland, men betydligt svårare att bygga upp socialismen; och att det skulle ha varit betydligt svårare att störta bourgeoisin i andra länder, men betydligt lättare att ta itu med revolutionens konstruktiva uppgifter. Lenin gjorde dessa förutskickelser med en sidoblick på Västeuropa, men i viss mån har de visat sig riktiga också i Kina. Även om de materiella tillgångarna i Kina har varit betydligt magrare än de ryska, så har de moraliska resurserna varit mer omfattande. Och i revolution som i krig förhåller sig – enligt Napoleon – de moraliska faktorerna till de materiella som tre till ett.

Maoismen har därför varit betydligt mindre plågad av fruktan än stalinismen varit. Liksom inom nationen har spänningarna inom det ledande partiet varit mindre explosiva och förödande. Här har Mao, paradoxalt nog, haft fördel av eftersläpningen, medan bolsjevismen led av framstegen. Upprättandet av enpartisystemet i Kina var inte samma dramatiska kris som i Ryssland, eftersom kineserna aldrig haft någon erfarenhet av ett verkligt flerpartisystem. Någon socialdemokratisk reformism hade aldrig slagit rot i kinesisk jord. Maoismen har aldrig behövt ta strid med sådana inflytelserika motståndare som de vilka bekämpade bolsjevismen; det fanns inga kinesiska mensjeviker eller socialrevolutionärer. Och i brist på marxistisk tradition och vana vid inre partidemokrati, öppen debatt och kritik upplevde maoismen aldrig någon smärtsam konflikt med sitt eget förflutna, vilket drabbade bolsjevismen när den tvingades in i den monolitiska formen. Maoismen hade betydligt mindre att bekämpa, såväl inom sina egna led som ute i samhället, och den behövde därför inte hänge sig åt förtryck (eller självunderkastelse) med samma fantastiska andliga och fysiska energi som Sovjetunionen hade slösat på den uppgiften.

Det kinesiska partiet har inte heller blivit samma hänsynslösa förkämpe för ojämlikhet och samma företrädare för ett nytt, privilegierat skikt som sovjetpartiet. Medan uppkomsten av ojämlikheter varit oundviklig också i Kina, mitt i all den rådande knappheten och fattigdomen, har den hittills *inte* åtföljts av någonting liknande Stalins vanvettiga och skamliga attacker mot jämlikheten. Detta kastar klart ljus över frågan om jämlikheten i det efterrevolutionära samhället. Fastän den ”allmänna knappheten och fattigdomen”, enligt Marx, är den objektiva förklaringen till uppkomsten av ojämlikheter, så beror själva intensiteten i utvecklingen på subjektiva, mänskliga faktorer – som karaktären hos den styrande gruppen,

graden av dess identifikation med det nya, privilegierade skiktet och med vilka onda avsikter (eller brist på sådana) den är beredd att acceptera ojämlikhet. Det faktum att Mao och hans kolleger har tillbringat sina bästa år mitt ibland de fattigaste bönderna, gömda i bergen tillsammans med partisanerna, sovande i grottorna, kämpande, marscherande och svältande tillsammans, där avskildhet mellan officerare och manskap inte tilläts och där det inte gjordes åtskillnad i mat- eller klädransoner – denna särpräglade upplevelse som maoisterna haft, en erfarenhet som byggts upp genom två decennier och som ingen annan styrande grupp har genomgått, kan ha satt spår i deras karaktärer och i viss mån skyddat dem från den värsta maktkorruptionen. Karakteristiskt nog hävdar det kinesiska partiet att dess intellektuella arbetare och dignitärer emellanåt skall lämna sina höga poster för att gå ut i fabriker och jordbruken och under en månad varje år utföra manuellt arbete, så att de inte förlorar kontakten med arbetarna och bönderna. Sådana metoder, vilka emellanåt kan ta sig väl bisarra uttryck, kan inte övervinna motsättningen mellan de styrande och de styrda och mellan tanke- och kroppsarbetare. Men de kan åstadkomma att dessa motsättningar hålls inom rimliga gränser och de ger en antydning om att känslan för jämlikheten inte är död ens i den styrande gruppen. (Å andra sidan vägrar kinesiska myndigheter, precis som ryska, att avslöja hur stora diskrepanserna är mellan höga och låga inkomster och löner, vilket föranleder misstanken om att man är rädd för att avslöja den verkliga omfattningen av den rådande ojämlikheten.)

Mot dessa inslag, vilka på ett positivt vis skiljer maoismen från stalinismen, måste man gång efter annan ställa den eftersläpning som gör den besläktad med stalinismen. Det kinesiska partiet är strikt monolitiskt, betydligt mer än det sovjetiska är nu efter stalinismen. I avsaknad av någon egen proletär eller marxistisk, socialdemokratisk tradition – den utbildades när hela den kommunistiska internationalen redan var staliniserad – föddes maoismen in i den monolitiska formen och har levt, vuxit och förflyttat sig inom den på samma sätt som snigeln rör sig inne i snäckan. Med undantag för ett enda speciellt tillfälle (när de hundra blommorna skulle blomma över hela Kina), har maoismen tagit sin monolitiska utformning för given. Ledarens ofelbarhet är minst lika fast etablerad som den någonsin varit i Ryssland, med den skillnaden att ingen under tjugofem år har ifrågasatt den på allvar. Det kinesiska partiet har ännu inte varit inblandat i några lika fruktansvärda omvälvningar likt de som en gång skakade det ryska partiet. Det har haft sina viktiga och undanskymda utrensningar, en som resulterade i "likvideringen" av Kao Kang [Gao Gang] 1955, men sammansättningen av den ledande gruppen har inte förändrats märkbart sedan revolutionens dagar eller ens sedan partisanstriderna. Mao har inte behövt ta upp kampen mot någon Trotskij, någon Bucharin eller någon Zinovjev. Men de kinesiska partisammanslutningarna och konferenserna har heller inte stämt in i de förödmande förkastelsesdomarna över besegrade oppositionsledare, vilka förgiftade det sovjetiska politiska livet 1932 och kom att leda fram till Moskvarättegångarna.

8

Den maoistiska utmaningen av Moskvas "ledarskap" över den kommunistiska rörelsen är delvis ett resultat av att den kinesiska revolutionen konsoliderats – tidigare skulle maoisterna inte ha riskerat en sådan konflikt med Moskva. Och konsolideringen och den ökade styrkan och självförtroendet uttrycks i en "svängning åt vänster" och i det maoistiska anspråket på att tala för samtliga militanta delar av världskommunismen.

Här leder återigen en jämförelse med det tidiga trettioalets Sovjet till ett konstaterande av en klar skillnad. Vid den tiden var den förhärskande stämningen i Sovjetunionen ett slags moralisk-politisk utmattning och en reaktion mot den högt spända revolutionära internationalsismen under Lenins dagar. Under beteckningen Socialism i Ett Land, hade den styrande

gruppen inlett den ideologiska ”skyttegravsgrävningen” och försökte lösgöra Sovjetunionen från dess förpliktelser gentemot världsrevolutionen – Stalin praktiserade redan då den revisionism för vilken Mao nu beskyller Chrusjtjov. Det faktum att opportunist och nationell egoism satt i högsätet i det sovjetiska partiet, medan det kinesiska partiet proklamerar sin radikalism och internationalism vid ungefär samma tidpunkt efter revolutionen har enorma historiska och politiska konsekvenser.

Vi har sett hur den radikala leninistiska ådran, ibland uppdämd och ibland framsprungen i det fria, har löpt genom varje maoistisk fas, och hur den i ett avgörande skede hindrade maoismen att, under stalinistiska påtryckningar, ge sig åt Kuomintang och därmed förkasta den revolutionära vägen. Det är detta, det leninistiska inslaget i maoismen, som för närvarande gör sig gällande starkare än någonsin och som tycks omvandla hela den kinesiska kommunismen. Om bolsjevismen förföll, tappade entusiasmen och tankeförmågan efter några år vid makten, så är maoismen på uppåtgående, i färd med att upptäcka nya horisonter och väcka nya idéer till liv. Sammanbrottet för den officiella bolsjevismen sammanfattades i dess bryska och bittra förkastelse av den permanenta (ständiga) revolutionen, vilken inte bara var en trotskistisk doktrin, utan den princip som Lenins parti djupt och lidelsefullt hade omfattat under den ryska revolutionens heroiska år. Maoismen hade däremot under lång tid envist hållit fast vid den kinesiska revolutionens begränsade borgerliga karaktär. Ändå förkunnar man nu högtidligt att den ständiga revolutionen är den princip efter vilken man lever, den internationella kommunismens *raison d'être*. Vid slutet av sin bana blir Mao således återigen den trotskistiske Jourdain som han var i dess början. Precis som Trotskij, fast utan dennes djupa förankring i klassisk marxism, men med alla maktresurser till sitt förfogande, kallar Mao kommunismen tillbaka till dess källor, till den oförsonliga klasskamp som Marx och Lenin predikade.²¹

En del av förklaringen till denna sväng åt vänster ligger säkert i Västs attityd gentemot Kina, i den fortsatta amerikanska blocka i det faktum att så många västliga makter ännu inte erkänt regeringen i Peking och stängt den ute från Förenta Nationerna. Det skall inte förglömmas att den första stora opportunistiska vågen svepte över Sovjetunionen under åren 1923-25, sedan Clemenceaus och Churchills *cordon sanitaire* hade brutits sönder, när de flesta västliga regeringar etablerat diplomatiska förbindelser med Moskva. Trots fördelarna i många stycken hade denna förändring i Sovjetunionens internationella status också sin baksida: den uppmuntrade den styrande gruppen att praktisera realpolitik, att ta avstånd från de förtryckta klasserna och folken i världen och att göra långtgående principiella eftergifter åt ”klassfienden”. Kinas ledare har inte utsatts för sådana frestelser. Tvärtom erinras de oupphörligen av händelsernas gång, att det bara finns ett svar på kapitalismens oförminskade fientlighet – deras eget, outtröttliga motstånd. Det ryska partiets ideologiska reträtt var dessutom en reaktion på de många nederlag som revolutionen lidit i Tyskland och övriga Europa mellan 1918 och 1923, medan den maoistiska stridslystnaden har hämtat näring ur de antiimperialistiska utbrotten i Asien, Afrika och Latinamerika. Också här har Kina en fördel av att inte vara det första landet som gett sig in på vägen mot socialismen. Det kommer att visa sig betydligt svårare för den kapitalistiska världen att tämja och sätta skräck i den andra stora revolutionen under det här århundradet, än det var att ”rulla upp” den första.

Naturligtvis kan svåra faror ligga på lur bakom sprickan mellan Sovjetunionen och Kina. Hur

²¹ Maos syn på klassantagonismen i det efterrevolutionära samhället är också betydligt mer besläktad med Trotskij än med Stalins. Helt nyligen skrev maoistiska teoretiker om vad Trotskij kallade den thermidorianska andan inom den sovjetiska byråkratin på ett sätt som i mycket påminde om hans argumentation. Och flera decennier efter Trotskij påpekar de riskerna för ”ett återinförande av kapitalismen i ... Sovjetunionen”.

kommer maoismen att reagera på isoleringen från Sovjetunionen, om isoleringen hårdnar och fördjupas? Hur påverkas den av en relativ stabilisering av de ”nationella borgerliga” regimerna i de flesta av de forna koloniala eller halvkoloniala länderna? Och om några västmakter skulle försöka att spela ut Kina mot Sovjetunionen. I stället för att spela ut den senare mot den förra – kunde Peking tänkas falla för frestelsen? Möjligheterna skulle synas klarare än de är, om man vore säker på att det maoistiska engagemanget för den revolutionära internationalismen inte bara är ett svar på västliga provokationer, utan att det verkligen återspeglar sinnet hos de kinesiska massorna. Men vi vet alldeles för litet, nästan ingenting, om den sidan av problemet.

Trovärdigheten i och effekten av det kinesiska ropet på återupprättelse av de leninistiska principerna skulle vara mycket större, om maoismen inte försökte att rädda de stalinistiska myterna undan det vanrykte dit de förtjänar att förpassas. Här agerar maoismen i rent självförsvar. Man måste rättfärdiga sitt eget förflutna, sina forna åtaganden och den stränga ritual som påbjuds av de kanoniserade partireglementena, vilka liksom alla andra kanoniska lagar fordrar att den formella kontinuiteten vidmakthålls. Den ofelbare ledaren kunde omöjligen ha begått något misstag vid något av de tillfällena i det förflutna, då han lovprisade den stalinistiska ortodoxin. Den vördnad Mao ägnade den levande Stalin tvingar honom att agna samma vördnad åt den döde. Maoismens släktskap med stalinismen ligger just i detta behov av att upprätthålla etablerade kulter och magiska ritualer, avsedda att göra intryck på enkla och oskolade sinnen. Utan tvekan kommer Kina en dag att växa ifrån dessa grova utslag av ritualistisk ideologi, på samma sätt som Sovjet håller på att växa ifrån dem. Men ännu har den dagen inte kommit. Under tiden befinner sig de konservativa inslagen i maoismen, dess eftersläpning, i konflikt med dess dynamiska inslag, i synnerhet med dess revolutionära internationalism. På samma sätt, fast annorlunda fördelade, har inslagen av eftersläpning och framåtskridande råkat i ständig kollision inom sovjetpartiet efter Stalin. Utsikterna skulle vara oändligt mycket ljusare, om det vore möjligt för skilda progressiva krav inom de två stora kommunistiska partierna att lösgöra sig från de bakåtsträvande faktorernas grepp och smälta samman – om den kinesiska förkärleken till den leninistiska internationalismen gick hand i hand i hänförelsen inför en äkta och konsekvent avstalinisering av den kommunistiska rörelsen. Omöjligheten i att särskilja framåtskridande och eftersläpning är det pris som inte bara Ryssland och Kina, utan hela mänskligheten, får betala för att revolutionen begränsas till de underutvecklade länderna. Men detta är den vändning historien har tagit och intet kan stoppa dess gång.

Bilagor

Konflikten mellan Kina och Sovjet

I artikeln nämner Deutscher inget om konsekvenserna av brytningen med Sovjet. Detta förbiseende kommenterar han själv senare (1965) i artikeln ”Chrusjtjovismens misslyckande”. Här följer de relevanta avsnitten om detta:

Och (hur konstigt detta än må förefalla i ljuset av den nymodiga legenden om Maos obrottsliga trohet mot stalinismen) avstaliniseringens glanstid i Sovjetunionen var också höjdpunkten i den sino-sovjetiska solidariteten och samarbetet. Det var mellan åren 1954 och 1958 som det sovjetiska ekonomiska och kulturella biståndet till Kina nådde sin kulmen och möjliggjorde en betydligt kraftfullare start för den kinesiska industrialiseringen än vad som erbjudits om man hade litat bara till landets egna resurser. Kina blev i stånd att genomföra en primitiv socialistisk ackumulation på ett betydligt mindre smärtsamt vis än Sovjetunionen hade gjort. Nu företog Sovjetunionen emellertid vissa ”uppoffringar” för att hjälpa Kina. Dessa blev dock

vederbörligen kompenserade av den styrka som kom hela Sovjetblocket till del. Lovande långtidsutsikter öppnade sig för Sovjetunionen, Kina och alla deras allierade, chansen att de gick mot socialismen utan att vara isolerade från varandra, utan att var och en behövde utveckla sin egen, självförsörjande socialism i sitt eget ”enda land”, utan att det i stället skedde i nära samarbete på basis av en omfattande och planerad internationell arbetsfördelning. En frisk, internationell vind skingrade den kvävande luften av misstro, rädsla och nationell egoism som hängt över Stalins ”imperium”.

Dessa förhoppningar omintetgjordes av konsekvenserna av det ungerska inbördeskriget och den rysk-kinesiska konflikten. Utvecklingen mot ett internationellt samgående tog en annan vändning. Detta är inte platsen att i detalj undersöka skiftningarna och de ”ideologiska” följderna av denna utveckling. De överskuggas alla av en av Chrusjtjovs åtgärder, vars verkliga betydelse inte stått klar förrän helt nyligen: hans återkallande i juli 1960 av alla sovjetiska ingenjörer och tekniker som var sysselsatta med att utveckla Kinas industri.* Det var den mest kränkande och egenartade utslag av storrysk arrogans och brutalitet som Moskva någonsin tillåtit sig. Det är helt oväsentligt om kineserna verkligen hade provocerat fram tillbakadragandet, som Chrusjtjov påstod, genom att bortse från råden från specialisterna och förolämpa de överordnade i Moskva. Ingen sådan provokation kunde rättfärdiga en sådan diskriminerande, absolut och grym vedergällning. I ett enda slag hade en stor mängd industribyggen blivit tvungna att stanna upp, eftersom de sovjetiska teknikerna hade blivit beordrade att beröva kineserna alla sovjetiska byggnadsplaner, ritningar och patent. Kineserna hade investerat åtskilligt i de verkstäder och anläggningar som var under uppbyggnad. Investeringarna frös inne. Mängder av till hälften installerade maskinparker och ofullständiga byggnader lämnades att rosta och förfalla. För en fattig nation, som just hade startat sin industriella upprustning, var detta ett förödande slag. Dess effekter var lika svåra som om de hade förorsakats av en väpnad intervention. Kinas industrialisering stoppades under en femårsperiod, och den försenades under betydligt längre tid. Miljoner arbetare dömdes med ens till sysslöshet och försakelser och tvingades återvända hem till byarna. Slaget blev desto mer förödande eftersom det sammanföll med de omfattande översvämningarna, torkperioderna och dåliga skördeåren.

En sådan chock kan inte undgå att få traumatiska konsekvenser. Kineserna upplevde det som att de hade blivit förrådda. Mao sade dem att de i fortsättningen inte fick förlita sig på utländskt stöd. Och vad ryssarna och deras ”revisionistiska” vänner anbelangade, så var internationalismen bara en tom fras. Denna reaktion kan i viss utsträckning jämföras med den känsla av förräderi och isolering som bolsjevikerna föll offer för under de avgörande stalinistiska åren. Också maoisterna har emellanåt tyckts besvara sin isolering med en isolationistisk ideologi, med sin egen version av ”socialismen i ett land”. De motsäger emellertid sig själva och talar dessutom som eftertryckliga internationalister. De vet att Moskvas storryska arrogans bör de vädja till kommunismens internationella samvete och att de endast kan stärka sina positioner i världen genom sin solidaritet med de kämpande folket i Asien, Afrika och Latinamerika. Men det går inte att bortse från den plågsamma dragkampen mellan oförenliga ideologiska inslag i maoismen, en dragkamp vars utgång det allttjämt är omöjligt att förutse. Även om Chrusjtjovs utrikespolitiska gärning bestått av de mest fantastiska framgångar (vilket långt ifrån är fallet) så är detta herostratiska dåd tillräckligt för att omintetgöra dem för alltid.

Den rysk-kinesiska konflikten har skänkt friskt blod åt alla de centrifugala krafter som öppet

* Jag måste medge att när jag skrev min essä om maoismen för *Socialist Register* 1964 var jag inte helt medveten om omfattningen och följderna av denna händelse.

eller latent arbetade inom Sovjetblocket och den internationella kommunismen. Maoisterna skjuter skulden på Chrusjtjovs avstalinisering och säger att den berövade det socialistiska lägret den moraliska auktoritet som var dess enande element. Avstaliniseringen kunde förvisso bara hjälpa till att lösgöra de centrifugala krafterna, men de skapade dem inte. Det var stalinismens förtjänst. Det kan inte påpekas för ofta att genom sina byråkratiska övergrepp, vilka förödmjukade alla nationer – stora som små – inom Sovjets intressesfär, så förberedde stalinismen en fruktansvärd urladdning av nationalistiska känslor. Och på samma sätt som de spänningar vilka undertryckts inom Sovjetunionen inte längre kunde hållas tillbaka efter 1953, så kunde inte heller påfrestningarna eller spänningarna inom det ”socialistiska lägret” skjutas åt sidan längre. De måste finna ett utlopp. För att de samlade nationella besvikelserna och förbittringarna skulle bli botade eller avlägsnade var det nödvändigt att de öppet fick komma till uttryck. Och det var till och med ändå viktigare att vem som än styrde i Moskva, så skulle vederbörande vara fri från, och uppfattas som fri från, varje antydning om storrysk chauvinism och brutalitet. Först då kunde Sovjet vinna, eller vinna tillbaka, förtroendet från andra folk. Först då kunde de lössläppta centrifugala krafterna bidra till en ny balans och sammanhållning inom Sovjetblocket, i stället för att verka splittrande. Inte dämpad utan fortsatt avstalinisering, det vill säga ett annat slags avstalinisering, behövdes för att Sovjetunionen och dess allierade skulle bli i stånd att ta itu med en så svår historisk övergångsperiod. Chrusjtjovismen tillät besvikelserna att komma i dagen, men sedan eggades de upp i stället för att dämpas ner. Man släppte lös mäktiga centrifugala krafter, men sedan eggade man dem till maximal söndersplittring. Detta var orsaken till att slaget mot Kina följdes av en ny nationell missnöjesvåg i Östeuropa och upplösningen av den ”internationella kommunismen”. (ur artikeln ”Chrusjtjovismens misslyckande” som ingår i samlingen [Sovjetunionen efter Stalin](#))

Se även kapitlet ”Sovjetunionen och kinesiska revolutionen” i [Den ofullbordade revolutionen](#) (1967) där Deutscher analyserar och belyser fler aspekter av detta problem.

Kommunistpartiets 1:a kongress

Vid kinesiska kommunistpartiets 1:a kongress (juli 1921) antogs en politisk linje, som tydligt var påverkad av den permanenta revolutionens teori. I det antagna programmet slås bl a följande principer fast (källa: Pantsov, *The Bolsheviks and the Chinese Revolution*):

- A. Störta de kapitalistiska klasserna med proletariats revolutionära armé, för att återuppbygga nationen från den arbetande klassen, tills klasskillnaderna har avskaffats.
- B. Upprätta proletariats diktatur för att få slut på klasskampen – avskaffa alla klasser.
- C. Göra slut på den privata ägandet av kapital, konfiskera alla produktionsmedel, såsom maskiner, jord, byggnader och halvfabricerade produkter osv, och överlämna dem till samhälleligt ägande.

Man intog en mycket avvisande hållning till samarbete med andra partier och organisationer:

Gentemot de befintliga politiska partierna bör iaktas en attityd av oberoende, aggressivitet och avgränsning. När vi i den politiska kampen, i strid mot militarism och byråkrati och i kraven på yttrande-, press- och mötesfrihet, tar ställning måste vårt parti representera proletariats och bör inte tillåta något samröre med andra partier eller grupper.

Denna sekteristiska inställning fick man ganska snart revidera. Sekterismen gentemot andra organisationer stöddes f ö inte av partiets grundare – Li Tao-cha [Li Dazhao] och Chen Tushiu [Chen Duxiu] – vilka dock inte var närvarande vid kongressen

Martin Fahlgren (juli 2012)